ПРЕЗИДЕНТ ҚАРОРИ АМАЛДА

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 10.06.2022 yildagi PK-277-son Qarori.

«ДЕГРАДАЦИЯ» ТУПРОҚ ТАНАЗЗУЛИ ёхуд она замин заволи

Тупроқ деградацияси. Сўнгги вақтларда мазкур «термин» қулоғимизга бот-бот чалинаётгани сир эмас. Аслида бу жараён ердаги ҳаёт чашмасининг тобора қуриётганидан даракдир. Одамзотнинг насибаси узилган ердан нима ҳам кутиш мумкин, айтинг, нега бу тупроқ бундайин завол топди, дерсиз. Бунинг сабаблари кўп... Вақт ўтган сайин инсон омили ҳамда экологик мувозанатнинг кескин бузилиши мушфиқ заминни шу тахлит хўрламоқда. Очиқ айтиш керак, бир вақтлар барча мавжудотни ўз бағрига олган серунум тупроқ қақроқ, шўр чўл майдонига айланиб бормоқда. Бу хунук манзара бугун бутун дунё миқёсида ўзини «кўз-кўз» этмоқда. Нақадар аянчли манзара. Табиатнинг бундай кескин зарбалари қаршисида қўл қовуштириб ўтириш эса аҳволни янада кескинлаштиради. Шунинг учун ҳам ривожланган давлатларда ушбу долзарб муаммони бартараф этишга жиддий киришилган.

Жумладан, бизнинг юртимизда бу борада амалга оширилаётган ишлар кўлами кенг, муҳими, ҳуқуқий асос яратилган. Мамлакатимиз қонун ҳужжатларида «Ер умуммиллий бойлик, Ўзбекистон Республикаси халқларининг ҳаёти, фаолияти ва фаровонлигининг асоси сифатида ундан оқилона фойдаланиш зарур ва у давлат томонидан муҳофаза қилинади» деб кўрсатилгани фикримиз исботи.

Албатта, саховатли заминимиз бор, у асрлар оша аждодлардан бизгача безавол етиб келган, биз ҳам келажак ворислари қўлига уни кўз қорачиғидек асраб-авайлаб етказишимиз керак. Йўқса, табиат, келгуси авлод бизни кечирмайди. Шунинг учун ҳам тупроғидан зар унган заминимизнинг ҳар қарич ери умуммиллий бойлик сифатида эътироф этилган, қадрлаб келинган. Модомики, шу сайёра бизнинг миллий бойлигимиз экан, унга нисбатан минбаъд хўжасизларча ёндошмаслигимиз даркор. Бинобарин, азал-азалдан тупроқ қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланган. Ундан тўғри фойдаланиш жуда муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун энг аввало асосий эътиборимизни тупроқ муҳофазасини иқтисодий-ҳуқуқий, ташкилий жиҳатларини таъминлашга қаратишимиз зарур. Охирги йилларда давлатимиз раҳбари томонидан ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга, тупроқ унумдорлигини оширишга алоҳида эътибор берилаётгани таҳсинга лойиқ. Янги Ўзбекистон ўз иқтисодий ривожланишини агро-индустриал йўналишда ташкил этаётган ҳозирги шароитида тупроқ унумдорлигини муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий муаммоларини ўрганиш, уларнинг ечимини топишда амалиёт материаллари асосида чуқур илмий-назарий мушоҳадага асосланган таклифлар ишлаб чиқиш, хулосалар бериш заруратини вужудга келтиради. Зеро, бугунги глобал иқлим ўзгариши даврида тупроқ унумдорлигини сақлаб қолиш ва ошириш масаласи тобора ўткир муаммога айланиб бормоқда. Шу сабабли ҳуқуқий нуқтаи назардан тупроқ унумдорлигини оширишнинг ҳуқуқий асосларини янада чуқурроқ ўрганиш, бугунги кундаги ҳолатини яна бир бора илмий ва амалий томонларини таҳлил этиш ва энг асосийси уларни янада такомиллаштириш масалаларига ҳам жиддий эътибор қаратишимиз лозим.

Тупроқнинг энг муҳим хоссаси – унумдорлик. Баъзида далаларда деҳқонлар билан суҳбатла-

шиб, қишлоқ хўжалигимизда бўлаётган ишларни беихтиёр кузатиб гувоҳи бўламиз: шундайлар борки, ўзини ернинг ҳақиқий эгаси, деб билмайди, қадрига етмайди, асрамайди, қисқа муддатда катта фойда олиш эвазига ерни «сиқиб, сувини ичишади» - керагидан ортиқ кимёвий ўғитлар ишлатишади. Энг ачинарлиси – ерларга ишлатилаётган кимёвий ўғитлар инсон саломатлиги, қолаверса, ирсий жиҳатдан хавфли эканлигини англасалар-да, ўз билганларидан қолишмайди. Яна бу каби «деҳқон»лар ўзларини ер танлаб экин экишда устасифаранг ҳисоблашади. Улар учун соғлом келажак, ернинг кейинги тақдири, узоқ истиқболли маҳсулдорлиги муҳим эмас. Кўриб турганингиздек, инсоннинг ерга нотўғри муносабати сабаб тупроқ унумдорлиги пасайиб, натижада қишлоқ хўжалиги экинларидан юқори ҳосил олиш хусусияти йўқолади ва яроқсиз ерга айланади. Демоқчиман-ки, айнан шу каби масалалар бугун биз дуч келаётган ва ижобий ҳал қиладиган муаммоларни боши десак муболағага ўрин қолмайди.

Эътиборсизлик, лоқайдлик шу тахлит давом этса, чўлланган минтақаларда экологик тизимлар бузилади, органик ҳаётнинг барча шакллари дақиқа сайин ўзгариб ёмонлашиб бораверади. Аслида чўлланиш – ернинг экин экилмайдиган яроқсиз ҳолга келиш жараёнидир. Бунда қурғоқчил иқлимли ўлкаларда экологик тизимлар бузилади, улардаги органик ҳаётнинг барча шакллари ёмонлашади. Бу эса, ўз навбатида, табиий иқтисодий инқирозга олиб келади. Шўрланиш ёки қурғоқчилик муаммоларини нисбатан бартараф этса бўлади. Чўлланиш эса бирмунча қийин, чунки шўрланиш муаммосининг энг охирги натижаси, бу – чўлланиш ҳисобланади. Чўлланган ҳудудда ер унумдорлигини йўқотади. У ердан ҳеч қандай мақсадда фойдаланиб бўлмайди, яъни истеъмолга яроқли маҳсулот олиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланиш учун яроқсиз ҳисобланади.

Бугунги глобал иқлим ўзгариши шароитида ерлар деградацияси, тупроқларнинг унумдорлик ҳолатини ошириш ва сақлаш муаммолари бутун дунё аҳлини ташвишга солмоқда. Ҳар йили дунё бўйича 6-7 миллион гектар яқин ер майдонлари қишлоқ хўжалик айланмасидан чиқиб кетмоқда, яъни ундан фойдаланилмайди. Бундан ташқари глобал, регионал миқёсида ҳам асосий хавф антропоген деградацияси бўлиб турибди.

Шу кунгача қарийб 2 минг миллион гектар ер деградацияга учраган. Шуларни 900 миллион гектарида тупроқ унумдорлиги камайиш ҳолатлари, 300 миллион гектар ер майдонларида ўртача деградация ҳолатлари ва 9 миллион гектар ер майдонларини умуман қишлоқ хўжалигида фойдаланишга қайтариш имкони йўқлиги аниқланди. Бундай ҳолатлар эса масалага янада жиддийроқ ёндошишни тақозо этмоқда.

Мамлакатимиз президенти Ш.Мирзиёев томонидан жорий йилнинг 10 июнида «Ерлар деградациясига қарши курашишнинг самарали тизимини яратиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Бу қарорга асосан, Қишлоқ хўжалиги вазирлигига ерлар деградациясига қарши курашиш бўйича вазифалар юклатилиб, махсус департамент ҳам ташкил этилди. Вазирлик ерлар чўлланиши, уларни тиклаш, экинларни алмашлаб экиш, ўрмонлар барпо қилишни мониторинг қилади, ерлар деградацияси жараёнлари билан курашиш соҳасида ягона давлат сиёсатини юритади.

Республикамизда мавжуд 44,9 миллион гектар ерларни бор-йўғи 4,3 миллион гектари ёки қарийб 10 фоизи суғориладиган ерлардан иборат. Ушбу ерларнинг қарийб 2 миллион гектари ёки 45 фоизи иккиламчи шўрланишга учраган. Ёки, 800 минг гектар ерларимизда сув эрозияси муаммолари учрайди. Қарийб 2 млллион гектардан ортиқ майдонда шамол эрозияси мавжуд.

Мазкур ҳужжатга кўра, Тупроқшунослик ва агрокимё илмий-тадқиқотлар институти Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги тасарруфига ўтказилди ва институтнинг номи Тупроқшунослик ва агрокимёвий тадқиқотлар институти деб ўзгартирилди. Бу эса институтда фаолият олиб бораётган тупроқшунос олим ва мутахассислари зиммасига яна бир карра масъулиятли вазифаларни қўймоқда. Бундан ташқари Хоразм, Бухоро, Андижон ва Қашқадарё вилоятларида институтнинг минтақавий бўлинмалари ташкил этилди. Бу орқали жойлардаги муаммолар ўз вақтида илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини қўллаган ҳолда илмий ёндашув асосида ечим топиш мумкин.

Мамлакатимизнинг ҳар бир қарич ери бебаҳо. Мазкур қарорда ерлар деградациясининг олдини олиш ва унга қарши курашиш чора тадбирлари ҳам белгилаб берилган. Деградация жамият учун салбий оқибатлари билан зарар келтирса-да, унга қарши курашиш чора-тадбирлари ишлаб чиқилган. Тупроқшунослик ва агрокимёвий тадқиқотлар институти олимлари томонидан деградациянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш

мақсадида 2022-2025 йилларга мўлжалланган чора-тадбирлар мажмуаси тайёрланди. Унга кўра, шўрланишнинг олдини олиш бўйича махсус йўл харитаси тузилди. Жумладан, тупроқларнинг гумуссизланишини олдини олиш учун гумус миқдорини оширишга доир йўл харитаси ишлаб чиқилди. Ер майдонларидаги тупроқларнинг асосий гумуссизланиши 0,5 фоиздан камни ташкил этмоқда ва ушбу чора-тадбирга кўра, бундай кўрсаткичдаги ер майдонларини қисқартириш режалаштирилган. Ушбу йўл харитасида 12-13 банддан иборат чора-тадбирлар белгилаб қўйилган. Хусусан, деградация жараёнларининг бартараф этишнинг томчилатиб суғориш усули ҳам тавсия этилган. Бу усул сув ва зарур ўғитларни суғорилаётган экиннинг илдиз ёнидаги қисмга тўғридан-тўғри узатувчи тизим бўлиб ҳисобланади. Сув узатиш миқдори ва даврийлиги ўсимлик эҳтиёжидан келиб чиқиб юборилади. Бу усулда сув барча экинларга бир текисда, бир хил миқдорда ортиқча исрофгарчиликсиз етиб боради. Шунингдек, сувни оқиш вақтидаги буғланишлари миқдори камаяди.

Хулоса ўрнида шуни айтмоқчиманки, ерга бўлган муносабатимизни кескин ўзгартиришимиз зарур. Яқинларимизни, энг зарур нарсаларимизни қанчалар яхши кўрганимиздек, хоксор ва мунис заминимизни ҳам авайласак, эъзозласаккина кўзланган мақсадларга эришамиз. Инчунин, бугунги агрокластерлар, деҳқон-фермерлар ва ердан фойдаланувчилар ўзларининг экин майдонлари унумдорлигини ошириш орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ҳажми ҳам кўпаймоқда. Бунда республика қишлоқ хўжалиги соҳасида илм ва инновациянинг биргаликда олиб борилаётгани аҳамиятлидир.

Акбар ХУДОЙҚУЛОВ,
Тупроқшунослик ва агрокимёвий тадқиқотлар институти
«Ахборот ресурс» бўлим бошлиғи